

**Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
- DJEČJA PRAVA -**

VODIČ ZA DJECU SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA

Podgorica, jul 2011. godine

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	3
I UVOD	5
II OBRAZOVNA INKLUZIJA	7
III MEĐUNARODNO PRAVO	10
3.1 KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA.....	10
3.2 UN KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM.....	13
3.3 UNESCO KONVENCIJA PROTIV DISKRIMINACIJE U OBRAZOVANJU	17
3.4 SVJETSKA KONFERENCIJA O OBRAZOVANJU ZA SVE	17
3.5 KONGRES UNESCO	17
3.6 SVJETSKA KONFERENCIJA O OBRAZOVANJU DJECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU	18
IV NACIONALNO ZAKONODAVSTVO	19
4.1 STRATEGIJE	21
4.2 KO SU DJECA SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA?	22
4.3. VRSTE POMOĆI DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA.....	22
V ASISTENT U NASTAVI.....	25
5.1 DUŽNOSTI ASISTENTA U NASTAVI	25
5.2 POSTUPAK USMJERAVANJA U OBRAZOVNI PROGRAM	26
5.2.1 Kako se pokreće postupak?	28
5.2.2 Komisija za usmjeravanje	29
5.2.3 Rješenje o usmjeravanju	29
VI ISKUSTVA I PRIMJERI IZ PRAKSE	31
VII KORISNI SAVJETI	38

I UVOD

Pravo na obrazovanje kao pravo garantovano međunarodnim i nacionalnim propisima je dio nas i naše svakodnevice. Djeca pohađaju predškolske ustanove, zajedno sa svojim vršnjacima prelaze u osnovne škole, a u zavisnosti od interesovanja i mogućnosti nastavljaju školovanje slijedeći svoj životni put. Sve djeluje kao jedan prirodan tok. Međutim, da li je taj put isti za svu djecu? Da li sva djeca imaju šansu i priliku da steknu obrazovanje u skladu sa svojim potrebama?

Pravo na obrazovanje je garantovano svoj djeci. Štaviše, to nije samo pravo, već i obaveza koju djeca moraju ispuniti. Svako dijete ima pravo na jednako i dostupno obrazovanje u skladu sa svojim mogućnostima, potrebama i interesovanjima. Država je dužna da obezbijedi jednak pristup obrazovanju svakom djetetu u skladu sa njegovim obrazovnim potrebama i psiho-fizičkim mogućnostima.

Imajući u vidu činjenicu da su djeca različita te da imaju drugačije mogućnosti i potrebe za sticanjem znanja, država treba da nastoji da obezbijedi način obrazovanja koji je prilagođen potrebama djeteta.

Ovaj Vodič predstavlja sveobuhvatan osvrt na pravnu regulativu iz oblasti obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Na stranicama koje slijede predstavljeni su međunarodni dokumenti i nacionalno zakonodavstvo doneseni u cilju što kvalitetnijeg i pristupačnijeg obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

Osim zagarantovanih prava, u Vodiču se nalaze dostupni modeli pomoći djeci uključenoj u redovan obrazovni sistem koja zbog psiho-fizičkih smetnji u razvoju ili kulturnih, socijalnih i jezičkih različitosti trebaju pomoć kako bi stekli obrazovanje u skladu sa svojim mogućnostima. Uključivanje u redovan obrazovni proces je od velikog značaja ne samo zbog sticanja znanja već i zbog socijalizacije i osamostaljivanja za svakodnevni život. Vodič, pored modela pomoći, sadrži i pozitivna iskustva djece, roditelja i uprava škola, sa posebnim osvrtom na ulogu Asistenta u nastavi. Takođe, predstavljeno je i to

kako i u kojoj mjeri različiti oblici asistencije djeci sa posebnim obrazovnim potrebama unapređuju ostvarivanje kvalitetne obrazovne inkluzije.

Vodič je namijenjen stručnoj i široj javnosti, i svima koji rade sa djecom i za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama a predstavlja sveobuhvatnu sliku prava djece sa posebnim obrazovnim potrebama, kroz postojeći međunarodni i domaći zakonski okvir. Upoznavanje sa pravima koja su garantovana djeci sa posebnim obrazovnim potrebama predstavlja korak naprijed u njihovom unapređivanju i ostvarivanju, a samim tim i poboljšanju kvaliteta života djece kroz lakšu i potpuniju integraciju u zajednicu .

II OBRAZOVNA INKLUZIJA

Ideja inkluzivnog obrazovanja počela se formirati uporedo sa formiranjem različitih grupa koje su se aktivno zalagale za ostvarenje i unapređivanje ljudskih prava. Kao rezultat ovakvih ideja, od sedamdesetih godina 20. vijeka sve se više pažnje poklanja obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

Opšteprihvaćeno gledište u svijetu je da svako dijete ima pravo na razvoj u skladu sa svojim individualnim mogućnostima. Inkluzivni oblik vaspitanja i obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama je savremena tendencija u vaspitno-obrazovnoj praksi i predstavlja mogućnost izlaženja u susret djeci koja imaju teškoće u razvoju i učenju, kao i poštovanje njihovog prava na razvoj i obrazovanje koje ostvaruju i ostala djeca.

Inkluzivno obrazovanje podrazumijeva da sva djeca treba da dobiju kvalitetno obrazovanje u okviru redovnih škola bez obzira na pol, nacionalno, vjersko i socio-ekonomsko porijeklo, sposobnosti i zdravstveno stanje. Istovremeno, to znači da škole i predškolske ustanove treba da se prilagode obrazovnim potrebama djece, a ne da se obrazuju samo ona djeca koja mogu da se uklupe u postojeći obrazovni proces.

Inkluzija podrazumijeva obrazovne ustanove otvorene za svu djecu, a prije svega za djecu koja su marginalizovana u zajednici i isključena iz redovnog obrazovnog sistema zbog zdravstvenih problema, smetnji u razvoju, socijalne ugroženosti porodice, pripadnosti različitim nacionalnim manjinama i statusa izbeglih ili raseljenih lica.

Inkluzija je proces. To znači, inkluzija se mora posmatrati kao neprestano traženje boljih načina reagovanja na različitost.

Inkluzija vodi računa o prepoznavanju i uklanjanju barijera. Shodno tome, ona obuhvata prikupljanje, sređivanje i evaluaciju informacija iz širokog spektra izvora kako bi se planirala poboljšanja politike i prakse.

Inkluzija podrazumijeva prisustvo, participaciju i postignuća svih učenika. Prisustvo se u ovom slučaju odnosi na to gdje djeca uče i koliko pouzdano i uredno pohađaju školu; participacija se odnosi na kvalitet njihovih iskustava u školi i stoga mora da obuhvati i to kako učenici vide sami sebe; a postignuća označava rezultate učenja kroz nastavni plan i program, a ne samo provjeru znanja ili ispitne rezultate.

Inkluzija stavlja poseban akcenat na one grupe učenika za koje postoji rizik od marginalizacije, isključenosti ili postizanja slabijih rezultata. To ukazuje na moralnu odgovornost da se obezbijedi da grupe koje su u većem „riziku“, budu praćene i da se, gdje je to potrebno, preduzmu koraci kako bi se obezbijedilo njihovo prisustvo, participacija i postignuća u obrazovnom sistemu. (UNESCO, 2005, p. 15-16)

Tendencija zemalja Evropske unije je razvijanje politike koja promoviše inkluziju, odnosno uključivanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u redovne škole. Crna Gora je ratifikovala veći broj međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih i dječijih prava. Nacionalno zakonodavstvo je u dobroj mjeri harmonizovano prema međunarodnim smjernicama i preporučenim pravcima djelovanja u cilju unapređivanja ljudskih i dječijih prava, a time i prava na kvalitetno i dostupno vaspitanje i obrazovanje. Reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori, kroz uvođenje inkluzivnog obrazovanja kao modela obrazovanja koji odgovara svim potrebama djece, započela je 2004.godine donošenjem Zakona o obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama i Strategije o inkluzivnom obrazovanju. Na taj način stvorene su pravne pretpostavke da nijedno dijete ne bude isključeno iz svih aspekata školovanja i da se svakom djetetu obezbijedi obrazovanje u skladu sa njegovim interesovanjima, mogućnostima i potrebama.

Reforma obrazovnog sistema je u Crnu Goru uvela inkluziju sa nastojanjem da obrazovni sistem prilagodi potrebama svakog djeteta. Pravna legislativa predviđa različite modele pomoći djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u cilju savladavanja neophodnog znanja i sticanja vještina za samostalni život. Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama su *djeca sa smetnjama u razvoju* tj. djeca sa tjelesnom, mentalnom i senzornom smetnjom i djeca s kombinovanim smetnjama kao i *djeca sa teškoćama u razvoju* tj. djeca sa poremećajima u

ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama.

Jedan od modela pomoći koji se implementira u obrazovnom sistemu Crne Gore je usluga Asistenta u nastavi. Prema odredbama Zakona o obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama utvrđeno je da Asistent u nastavi pruža pomoć djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u pogledu obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću.

U obrazovnom sistemu Crne Gore u toku 2010/2011 godine angažovano je, najviše zahvaljujući Udruženjima roditelja djece sa smetnjama u razvoju, ukupno 99 asistenata u nastavi koji svoju pomoć pružaju, uglavnom, djeci sa smetnjama u razvoju i time doprinose njihovoj lakšoj i kvalitetnijoj integraciji u redovne obrazovne tokove. Takođe je kroz aktivnosti NVO sektora "Asistent u romskoj zajednici" olakšana integracija djece romske populacije u redovni obrazovni sistem, pružanjem pomoći u prevazilaženju jezičkih, kulturoloških i socijalnih različitosti.

III MEĐUNARODNO PRAVO

Međunarodna zajednica je proteklih decenija intenzivno radila na donošenju dokumenata koji obezbjeđuju kvalitetno ostvarivanje svih ljudskih i dječijih prava na jednak način. Veliki broj međunarodnih akata se odnosio upravo na oblast obrazovanja sa težnjom da se zajamče prava koja će obezbijediti kvalitetno i svima dostupno obrazovanje pod jednakim uslovima bez obzira na različitost u polu, nacionalnoj pripadnosti, socijalnom statusu, invalidnosti ili drugoj osobenosti.

3.1 KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA

Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija, usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1989. godine, je opšteprihvaćeni međunarodni dokument koji se sveobuhvatno bavi pravima djeteta. Države potpisnice su se obavezale da će nacionalno zakonodavstvo uskladiti sa Konvencijom tj. preuzeti obavezu da kroz administrativne, upravne i zakonodavne mjere obezbijede dosljednu primjenu Konvencije.

Jedan od ključnih principa Konvencije o pravima djeteta, kao i ljudskih prava uopšte, je **pravo na nediskriminaciju**. Pružanje jednakih šansi i jednakih mogućnosti svoj djeci je polazna tačka za ostvarivanje svih garantovanih prava. Prihvatanje nejednakosti je nedopustivo u svim sferama života pa tako i u oblasti obrazovanja.

Član 2.

Nediskriminacija

1. Države članice ove konvencije poštuju i obezbjeđuju prava sadržana u Konvenciji svakom djetetu pod svojom jurisdikcijom, bez ikakve diskriminacije i bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo ubjeđenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, imovno stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status djeteta ili njegovog roditelja ili zakonitog staratelja.
2. Države članice preduzimaju sve potrebne mjere kako bi se obezbijedila zaštita djeteta od svih oblika diskriminacije ili kazne zasnovane na statusu, aktivnostima, izraženom mišljenju ili ubjeđenju roditelja, zakonitih staratelja ili članova porodice djeteta.

Imajući u vidu prava garantovana Konvencijom, država je obavezna da djeci sa smetnjama u razvoju omogući uživanje punog i dostojnog života, u uslovima kojima se obezbjeđuje njihovo dostojanstvo, podstiče samostalnost i olakšava aktivno učešće u zajednici. Osim toga, djeca sa smetnjama u razvoju imaju prava na posebnu zdravstvenu i drugu neophodnu njegu kao i na efikasan pristup obrazovanju, pripremi za zapošljavanje na način koji doprinosi ostvarivanju što potpunije društvene integracije i ličnog razvoja djeteta, uključujući kulturni i duhovni razvoj.

Član 23. stav 1 i stav 3

Djeca sa smetnjama u razvoju

1. Države članice priznaju da mentalno zaostalo ili fizički invalidno dijete treba da uživa pun i dostojan život, u uslovima kojima se obezbjeđuje njegovo dostojanstvo, podstiče samostalnost i olakšava aktivno učešće djeteta u zajednici.

3. Uvažavajući posebne potrebne invalidnog djeteta, pomoć u skladu s tačkom 2 pruža se besplatno uvijek kad je to moguće, imajući u vidu finansijska sredstva roditelja ili drugih lica koja se staraju o djetetu, i koja je tako osmišljena da invalidno dijete ima efikasan pristup i dobija obrazovanje, obuku, usluge zdravstvene zaštite i rehabilitacije, pripremu za zapošljavanje i mogućnost rekreacije na način koji doprinosi ostvarivanju što potpunije društvene integracije i ličnog razvoja djeteta, uključujući kulturni i duhovni razvoj.

S obzirom da obrazovanje u stopu prati djetinjstvo i odrastanje, ono je više nego druga prava – pravo djeteta. Tačno je da i odrasli imaju pravo na obrazovanje ali obezbjeđivanje osnovnog školovanja za svu djecu je bolji i jednostavniji put za potpunu eliminaciju nepismenosti i savladavanje različitih znanja i vještina radi osposobljavanja za puno učešće u društvenom životu. Ratifikovanjem Konvencije države su se obavezale da omoguće svakom djetetu, u skladu sa njegovim mogućnostima, pristup obrazovanju na jednak način. Stoga su države dužne obezbijediti besplatno obrazovanje koje je prilagođeno potrebama djeteta i dostupno svoj djeci.

Član 28.

Obrazovanje

1. Države članice priznaju pravo djeteta na obrazovanje i, radi postepenog ostvarenja tog prava na osnovu jednakih mogućnosti, posebno:

- (a) proglašavaju osnovno obrazovanje obaveznim i besplatnim za sve;
- (b) podstiču razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opšte i stručno obrazovanje, koje je dostupno svoj djeci i preduzimaju odgovarajuće mjere kao što su uvođenje besplatnog obrazovanja i pružanje finansijske pomoći u slučaju potrebe;
- (c) svima omogućavaju sticanje visokog obrazovanja na osnovu sposobnosti, koristeći prikladna sredstva;
- (d) svoj djeci stavljaju na raspolaganje obrazovne i stručne informacije i usluge profesionalne orijentacije;
- (e) preduzimaju mjere za podsticanje redovnog pohađanja škole i smanjenje ispisivanja iz škole.

2. države članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere kako bi se disciplina u školama mogla sprovoditi na način koji je u skladu sa ljudskim dostojanstvom djeteta i ovom Konvencijom.

3. države članice unapređuju i podstiču međunarodnu saradnju o pitanjima koja se odnose na obrazovanje, posebno radi doprinosa eliminaciji neznanja i nepismenosti u svijetu i olakšanja pristupa nauci, tehničkom znanju i savremenim metodama nastave. U tom pogledu, posebna pažnja se poklanja potrebama zemalja u razvoju.

Član 29

Ciljevi obrazovanja stav 1 tačka c i tačka d

1. Države članice saglasne su da obrazovanje djeteta treba da bude usmjereno na:

- (a) razvoj ličnosti djeteta i razvoj obdarenosti i mentalnih i fizičkih sposobnosti do krajnjih granica;
- (c) **razvoj poštovanja roditelja djeteta, njegovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrijednosti zemlje u kojoj dijete živi i zemlje iz koje ono potiče, kao i civilizacija koje su različite od njegove;**
- (d) **pripremu djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, jednakosti polova i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama i licima autohtonog porijekla;**

Imajući u vidu činjenicu da različitost među ljudima, odnosno djecom, može biti različitih osnova, Konvencijom je posebno utvrđeno pravo na svoju kulturu, vjeru i svoj jezik djetetu koje je pripadnik etničke, vjerske ili jezičke manjine ili lica domorodačkog porijekla. Konvencija u mnogim odredbama garantuje svakom djetetu ostvarenje prava bez udaljavanja od svoje tradicije, jezika i duha naroda kojem ono pripada. Takođe obavezuje države na preduzimanje radnji i mjera za podsticanje takvog nivoa tolerancije u društvu koji bi omogućio nediskriminaciju u odnosu na pripadnike manjinskih grupa.

Član 30

Djeca pripadnici manjinskih naroda

U onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, ili lica autohtonog porijekla, dijete koje pripada takvoj manjini ili je autohtonog porekla, ne smije biti lišeno prava u zajednici sa ostalim pripadnicima grupe, na svoju kulturu, ispovedanje svoje vjere i vršenje vjerskih obreda ili upotrebu svog jezika.

3.2 UN KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom 61/106 - Rezolucija koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 2006. godine, promovise, štiti i garantuje puno i efikasno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba sa invaliditetom i poštovanje njihovog dostojanstva. Ono što je najvažnije, ova Konvencija ne propisuje nova, specijalna, posebna ili dodatna prava koja bi se odnosila isključivo na osobe sa invaliditetom, već obezbjeđuje mehanizme i konkretne mjere kojima bi se osiguralo da država garantuje sva građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava osoba sa invaliditetom.

Član 7

Djeca sa invaliditetom

1. Države potpisnice preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da djeca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom djecom.
2. U svim akcijama koje se odnose na djecu sa invaliditetom prvenstvena pažnja biće posvećena najboljem interesu djeteta.
3. Države potpisnice osiguraće da djeca sa invaliditetom imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom djecom, uzimajući u obzir njihove godine i zrelost, a u ostvarivanju tog prava biće in pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom posebno garantuje prava djeci sa invaliditetom i, između ostalog, propisuje da imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom djecom, a u ostvarivanju tog prava biće im pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću. Takođe propisuje da se djeci sa invaliditetom mora obezbijediti adekvatna asistencija i posredništvo kako bi lakše funkcionisala u prirodnom okruženju. Država ima obavezu da promoviše odgovarajuće oblike asistencije i podrške osobama sa sa invaliditetom kako bi im osigurala pristup informacijama.

Član 9 stav 2 tačka c, e i f

Pristupačnost

2. Države potpisnice će takođe preduzeti odgovarajuće mjere kako bi:
 - (c) ***Pružile trening i obuku o pitanjima pristupačnosti relevantnim za osobe sa invaliditetom svim relevantnim subjektima i akterima;***
 - (e) ***Obezbijedile druge oblike žive asistencije i posrednika, uključujući vodiče, čitače i prevodioce na gestovni jezik kako bi olakšali pristup zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost, ili namijenjenim javnosti;***
 - (f) ***Promovisale druge odgovarajuće oblike asistencije i podrške osobama sa invaliditetom kako bi im osigurale pristup informacijama;***

Kada je u pitanju oblast obrazovanja Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, između ostalog, propisuje:

- ❖ pristup inkluzivnom, kvalitetnom, besplatnom i obaveznom osnovnom obrazovanju, ili srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima;
- ❖ obezbjeđenje da se obrazovanje osoba, a naročito djece koja su gluva, slijepa ili slijepogluva vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimjereniji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj;
- ❖ zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi gestovni jezik ili Brajevo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami osobe sa invaliditetom i da obuču stručnjake i osoblje koje radi na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svijesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih augmentativnih alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške osobama sa invaliditetom;

Član 24 Obrazovanje

1. Države potpisnice priznaju pravo svih osoba sa invaliditetom na obrazovanje. Sa ciljem da ostvare uživanje ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, države potpisnice osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmjereno na:

- (a) Pun razvoj ljudskih potencijala i osjećanja dostojanstva i samovrijednosti, kao i jačanje poštovanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ljudske raznovrsnosti,
- (b) Razvijanje ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti osobe sa invaliditetom do najveće moguće mjere,
- (c) Omogućavanje da sve osobe sa invaliditetom efektivno učestvuju u slobodnom društvu.

2. Prilikom ostvarivanja ovog prava, države potpisnice će osigurati da:

- (a) Osobe sa invaliditetom ne budu isključene iz opšteg obrazovnog sistema na osnovu svoje invalidnosti, a da niti jedno dijete sa invaliditetom ne bude isključeno iz besplatnog i obaveznog osnovnog obrazovanja, ili iz srednjeg obrazovanja, zbog svog invaliditeta;

(b) Osobe sa invaliditetom imaju pristup inkluzivnom, kvalitetnom, besplatnom i obaveznom osnovnom obrazovanju, ili srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima;

(c) Budu osigurane razumne adaptacije koje će odgovoriti potrebama pojedinaca;

(d) Osobama sa invaliditetom bude pružena podrška u sklopu opšteg obrazovnog sistema koja im je potrebna da bi im se olakšalo efektivno obrazovanje.

(f) Budu pružene individualizovane mjere podrške u okruženjima koje maksimiziraju akademski i socijalni razvoj, u skladu sa ciljem pune uključenosti.

3. Države potpisnice će omogućiti osobama sa invaliditetom da uče životne i vještine relevantne za socijalni razvoj koje su im neophodne kako bi olakšale njihovo puno i jednako učešće u obrazovanju i kao članova zajednice. Da bi ostvarile ovaj cilj, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere koje će između ostalog:

(a) Olakšati učenje Brajevog i alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, vještine orijentacije i mobilnosti, olakšati vršnjačko obrazovanje i razmjenu iskustava među osobama u sličnoj situaciji,

(b) Olakšati učenje gestovnog jezika i promovisanje lingvističkog identiteta zajednice gluvih osoba,

(c) Osigurati da se obrazovanje osoba, a naročito djece koja su gluva, slijepa ili slijepogluva vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimjereniji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj.

4. Da bi pomogle u garantovanju uživanja ovog prava, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi gestovni jezik ili Brajevo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami osobe sa invaliditetom i da obuču stručnjake i osoblje koji rade na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svijesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške osobama sa invaliditetom.

5. Države potpisnice osiguraće da osobe sa invaliditetom mogu imati pristup opštem tercijarnom obrazovanju, profesionalnom osposobljavanju i edukaciji, obrazovanju za odrasle i životnom učenju

na jednakim osnovama sa ostalim licima. Radi ostvarivanja pomenutog cilja, države potpisnice će osigurati da se osobama sa invaliditetom pruže razumne adaptacije.

3.3 UNESCO KONVENCIJA PROTIV DISKRIMINACIJE U OBRAZOVANJU

Pravo na obrazovanje je prihvaćeno širom svijeta i priznato u značajnim dokumentima o ljudskim pravima, kako univerzalnim, tako i u regionalnim¹. Posebno značajan akt u ovoj oblasti je **UNESCO Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju**, kojom se zabranjuje diskriminacija zasnovana na rasi, boji, polu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, ekonomskim uslovima ili rođenju.

3.4 SVJETSKA KONFERENCIJA O OBRAZOVANJU ZA SVE

Prekretnica u razvoju obrazovanja desila se na **Svjetskoj konferenciji o obrazovanju za sve**, koja je bila održana 1990. godine u Džomtijenu, na Tajlandu. Kao što mu i naziv kaže, pokret **Obrazovanje za sve** bavi se obezbjeđivanjem pristupa osnovnom obrazovanju svoj djeci. Na ovoj konferenciji donijeta je **Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve**, kojom je definisano neophodno obezbjeđivanje pristupa obrazovanju svoj djeci, mladima i odraslima i promovisanje jednakih obrazovnih uslova za djevojčice i žene i ostale nezaštićene grupe (u koju spadaju i djeca sa posebnim obrazovnim potrebama).

3.5 KONGRES UNESCO

U Parizu je 1997. godine, održan **Kongres UNESCO-a**, na kome su donijeti zaključci u kojima se izdvaja potreba za ranom identifikacijom, procjenom i

¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (član 26), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 13), Međunarodna Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (član 5, stav e, tačka v), Konvencija o eliminaciji diskriminacije prema ženama.

stimulacijom djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Dokument, pored ostalog, promovira potrebu za: uključivanjem sve djece u sistem obrazovanja; unapređivanjem sistema obrazovanja kako bi se uključila sva djeca bez obzira na individualne razlike i teškoće.

3.6 SVJETSKA KONFERENCIJA O OBRAZOVANJU DJECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Najveći pozitivan uticaj na uključivanje djece sa teškoćama u razvoju u vaspitno-obrazovni sistem imala je **Svjetska konferencija o obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju**, koja je održana 1994. godine, u Salamanki, u Španiji. Na Konferenciji su usvojena dva dokumenta – **Saopštenje iz Salamanke** i **Okvir za djelovanje**. Osnovni princip na kome se zasniva Saopštenje iz Salamanke je sveobuhvatnost – škole treba da obrazuju svu djecu, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne i bilo koje druge karakteristike.

Osnovni principi na kojima se zasnivaju standardi u obrazovanju su:

- ❖ škole treba da obrazuju svu djecu, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne i bilo koje druge karakteristike;
- ❖ svako dijete ima osnovno pravo na obrazovanje i mora da mu se pruži šansa da dostigne i održi prihvatljiv nivo učenja;
- ❖ svako dijete ima jedinstvene osobine i interesovanja, a obrazovni programi treba da budu primjenjivani tako da vode računa o različitosti tih osobina i potreba;
- ❖ djeca sa posebnim obrazovnim potrebama moraju da imaju pristup redovnim školama koje treba da im izađu u susret u okviru pedagogije orjentisane na dijete;
- ❖ redovne škole sa inkluzivnom orjentacijom predstavljaju najefikasnije sredstvo za eliminisanje diskriminativnih stavova, obezbjeđuju efikasno obrazovanje za većinu djece i poboljšavaju stepen efikasnosti i ekonomičnosti cjelokupnog obrazovnog sistema.²

² UNESCO, Saopštenje iz Salamanke, usvojeno na Svjetskoj konferenciji o obrazovanju dece sa posebnim potrebama, 1994. godina, u Salamanki, u Španiji

IV NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Crna Gora je nacionalno zakonodavstvo u većem dijelu uskladila sa međunarodnim ugovorima i međunarodnim standardima u oblasti obrazovanja. Ustav Crne Gore propisuje pravo na školovanje pod jednakim uslovima kao i da je osnovno obrazovanje besplatno i obavezno (Ustav Crne Gore čl. 75). U skladu sa ustavnim odredbama i Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju definiše se djelatnost javnih ustanova u cilju obezbjeđivanja mogućnosti razvoja pojedinca bez obzira na pol, životnu dob, socijalno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i fizičku konstituciju (član 9).

Ustav Crne Gore Zabrana diskriminacije Član 8

Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu.

Neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju.

Posebne mjere se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete

Školovanje Član 75

Jemči se pravo na školovanje pod jednakim uslovima.

Osnovno školovanje je obavezno i besplatno.

Jemči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju dao je opšta i osnovna načela za obrazovanje sve djece , a samim tim i djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Pravo na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju i učenju posebno se uređuje Zakonom o obrazovanju i vaspitanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Zakon predviđa da se vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama, kao dio jedinstvenog vaspitno-

obrazovnog sistema, ostvaruje u skladu s ovim zakonom i posebnim zakonima kojima se uređuju predškolsko, osnovno, opšte srednje i stručno obrazovanje i vaspitanje, čime se zapravo predviđa mogućnost postojanja inkluzivnog obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama.³

Zakon o obrazovanju i vaspitanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama kao jedan od ciljeva obrazovanja predviđa obezbjeđivanje jednakih mogućnosti vaspitanja i obrazovanja za svu djecu kroz individualni pristup i obezbjeđivanje tehničke pomoći djeci sa posebnim obrazovnim potrebama.

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama

Ciljevi vaspitanja i obrazovanja

Član 7

Ciljevi vaspitanja i obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama su:

- 1) obezbjeđivanje jednakih mogućnosti vaspitanja i obrazovanja za svu djecu;
- 2) obezbjeđivanje odgovarajućih uslova koje omogućavaju optimalan razvoj;
- 3) pravovremeno usmjeravanje i uključivanje u odgovarajući program vaspitanja i obrazovanja;
- 4) individualni pristup;
- 5) očuvanje ravnoteže fizičkog, intelektualnog, emocionalnog i socijalnog razvoja;
- 6) uključivanje roditelja u proces rehabilitacije, rehabilitacije i vaspitanja i obrazovanja;
- 7) kontinuiranost programa vaspitanja i obrazovanja;
- 8) cjelovitost i kompleksnost vaspitanja i obrazovanja;
- 9) organizovanje vaspitanja i obrazovanja što bliže mjestu boravka;
- 10) obezbjeđivanje adekvatne obrazovne tehnologije;
- 11) obezbjeđivanje tehničke pomoći djeci sa posebnim obrazovnim potrebama

Naročito su značajne odredbe zakona koje omogućavaju integrativno obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u okviru redovnog školskog sistema, kao i u resursnim centrima i dnevnim centrima. Zakon propisuje da djeca sa posebnim obrazovnim potrebama ostvaruju pravo na

³ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju; Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju; Zakon o srednjim stručnim školama; Zakon o gimnaziji.

obrazovanje u redovnim školama, po programu sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći. Obrazovanje učenika sa posebnim obrazovnim potrebama izvodi se tako što škola prilagođava metode i oblike rada i omogućava uključivanje u dodatnu nastavu i druge oblike individualne i grupne pomoći.

Izuzetno je značajna odredba zakona koja predviđa pomoć djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u vidu **Asistenata u nastavi**, čime se dijete u svakom smislu stavlja u prvi plan ne bi li se osposobilo za što bolji i samostaljniji život.

Zakon o obrazovanju i vaspitanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama obuhvata i djecu koja su uključena u sistem predškolskog obrazovanja i vaspitanja. Naime, **Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju** posebno se ostvaruje i pruža podrška djeci iz najosjetljivijih grupa stanovništva, uključujući djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju, djecu koja imaju teškoće uzrokovane socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama, odnosno djecu koja žive u siromaštvu, djecu koja žive na udaljenom seoskom području i dr. Za ovu djecu obezbijeđen je besplatan boravak u predškolskim ustanovama.

Zakonom su utvrđene vrste obrazovnog programa pa se donose primarni, kraći, specijalizovani i drugi programi prema mogućnostima ustanove, u skladu sa potrebama i interesima djece i roditelja. Za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju realizuju se i individualni razvojno-obrazovni programi, u skladu sa Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama .

4.1 STRATEGIJE

Vlada Crne Gore usvojila je nekoliko strateških dokumenata u cilju razvoja inkluzivnog obrazovanja: Strategija smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti (2008-2012), Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori (2008-2016), Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori (2008-2012), Strategija inkluzivnog obrazovanja (2008-2012) , Nacionalni akcioni plan „Dekada inkluzije Roma 2005-2015“. Navedenim dokumentima obrazovnom sistemu su date smjernice i preporučene mjere i

radnje koje treba preduzeti u cilju obezbjeđivanja obrazovanja djece i omladine sa posebnim obrazovnim potrebama u skladu s njihovim interesovanjima, mogućnostima i potrebama.

Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori je izdvojila, kao prioritetnu oblast djelovanja, obrazovanje i očuvanje kulture i tradicije romske manjine. U strategiji, kroz set od devetnaest mjera, su predložena različita rješenja za povećanje uključenosti Roma u obrazovni sistem. Između ostalog, predviđa se obezbjeđivanje besplatnih udžbenika i školskog pribora osnovcima romske nacionalnosti, stalno zapošljenje za određen broj nastavnika romske nacionalnosti kao i angažovanje Asistenata u nastavi kao pomoć romskoj djeci u cilju lakše integracije u redovan obrazovni sistem.

4.2 KO SU DJECA SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA?

Prema Zakonu o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, djeca sa posebnim obrazovnim potrebama su :

djeca sa smetnjama u razvoju - djeca sa tjelesnom, mentalnom i senzornom smetnjom i djeca s kombinovanim smetnjama i

djeca sa teškoćama u razvoju - djeca sa poremećajima u ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama.

4.3. VRSTE POMOĆI DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA

U cilju lakšeg sticanja znanja i vještina, djeca sa posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na obrazovanje po posebno utvrđenom programu prilagođenom njihovim potrebama. U izboru obrazovnog programa učestvuju

roditelj, usvojilac ili staratelj djeteta. Izabrani program se tokom godine može mijenjati, odnosno prilagođavati u skladu sa napretkom i razvojem djeteta.

U zavisnosti od smetnji i teškoća u razvoju, kao i od individualnih sklonosti i potreba djece, program vaspitanja i obrazovanja djece ostvaruje se na osnovu:

- obrazovnog programa uz obezbjeđivanje dodatnih uslova i pomagala;
- obrazovnog programa sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći (od vaspitača ili nastavnika ili posebnih stručnih lica zajedno sa vaspitačem i nastavnikom);
- posebnog obrazovnog programa (predviđeni za djecu koja se ne mogu obrazovati u školi, kada je to u njihovom najboljem interesu, ostvaruje se u resursnim centrima zbog neophodne podrške i tijesne povezanosti obrazovanja, rehabilitacije i rehabilitacije);
- vaspitnog programa.

Vaspitno-obrazovni rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama obavljaju: vaspitač, nastavnik, stručni saradnik (defektolog, psiholog, pedagog i sl.) i saradnik (medicinska sestra ili fizioterapeut). Pored pomoći navedenih lica, dijete kojem je utvrđen posebni obrazovni program, radi uspješnog savladavanja programa, može ostvariti pravo i na asistenta u nastavi.

Navedene odredbe prihvataju mogućnost da marginalizovane grupe dobiju jednak obrazovni standard, kao što ga obezbjeđuju obrazovni programi redovnog školskog sistema, u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima. U zavisnosti od razvojnih smetnji i teškoća kao i od individualnih sklonosti i potreba djece obrazovni programi se mogu: modifikovati, dopunjavati i prilagođavati.

Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama je predviđeno vaspitanje i obrazovanje djece sa poremećajima u ponašanju i ličnosti na osnovu vaspitnih programa sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći. Stručna pomoć se pruža u obliku preventivnih, vaspitnih, kompenzacionih, korektivnih i socijalno-integrativnih programa, a koji su sastavni dio vaspitnih programa.

Važno je istaknuti da su u osnovnoj školi, u okviru radnog vremena nastavnog osoblja, pored ostalog, predviđeni časovi dopunske i dodatne nastave, rad po programu u produženom boravku, časovi i drugi oblici individualne i grupne

pomoći za sve učenike kao i časovi dodatne stručne pomoći za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama. Što znači da svako dijete koje ima poteškoću u učenju može svoje znanje upotpuniti i dodatno raditi sa svojim nastavnikom mimo redovnih časova, a u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima. Dijete koje ima bilo kakvu poteškoću u savladavanju gradiva kao što su , između ostalih, djeca koja ne poznaju lokalni jezik ili potiču iz drugačije kulturno-socijalne sredine, imaju mogućnost da pohađaju časove dodatne i dopunske nastave. Takođe je predviđeno da stručni saradnici (pedagog, psiholog, defektolog), pored drugih obaveza, u okviru preostalog radnog vremena pružaju dodatnu stručnu pomoć svim učenicima a posebno učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama.⁴

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju

Član 9 stav 3

Djeca sa smetnjama u razvoju kojima je potrebno prilagođeno izvođenje obrazovnih programa, uz dodatnu stručnu pomoć ili posebni program obrazovanja i vaspitanja, ostvaruju osnovno obrazovanje i vaspitanje u skladu sa ovim Zakonom i drugim propisima.

Obrazovanje učenika sa poteškoćama u učenju izvodi se tako **što će škola prilagoditi metode i oblike rada i omogućiti uključivanje u dodatnu nastavu i druge oblike individualne i grupne pomoći.**

Jedan od načina pomoći i omogućavanja lakše integracije djece koja imaju posebne obrazovne potrebe je i pomoć Asistenta u nastavi.

⁴ Pravilnik o normativima i standardima za sticanje sredstava iz javnih prihoda za ustanove koje realizuju javno važeće obrazovne programe ("Službeni list CG", broj 66/10)

V ASISTENT U NASTAVI

Asistent u nastavi

Član 30a

Djetetu sa posebnim obrazovnim potrebama u toku pohađanja nastave može se obezbijediti Asistent u nastavi, kao tehnička pomoć u pogledu obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću.

Komisija određuje rješenjem kojoj se djeci obezbjeđuje tehnička pomoć.

Asistent u nastavi obavlja tehničku pomoć, po pravilu, kao volonterski rad, u skladu sa posebnim zakonom.

Zakonska norma koja propisuje mogućnost dodjeljivanja asistenta u nastavi, kao oblika pomoći djetetu sa smetnjama u razvoju i teškoćama u učenju, je jedan od načina lakše integracije djeteta u redovan obrazovni sistem.

Asistent kroz pružanje tehničke pomoći djetetu sa smetnjama u razvoju kao i podrške djeci koja imaju teškoće u učenju zbog jezičkih, kulturnih i socijalnih različitosti pomaže i nastavniku i čitavom odeljenju. Na taj način boravak djeteta u školi je manje stresan jer ono zajedno sa ostalom djecom, a shodno svojim mogućnostima, prati tok nastave. Asistent u nastavi u velikoj mjeri poboljšava kvalitet stečenog znanja i boravak u učionici čini ljepšim kako djetetu kojem pomaže, tako i ostalim učenicima.

5.1 DUŽNOSTI ASISTENTA U NASTAVI

Uloga Asistenta u nastavi je višestruka.

Asistent u nastavi pruža tehničku pomoć i podršku u zavisnosti od djetetovih mogućnosti a sve sa ciljem postizanja što većeg stepena samostalnosti djeteta. Posao asistenta u radu sa djetetom koje ima smetnje u razvoju započinje prije početka nastave. Naime, Asistent uvijek dolazi u školu prije djeteta kojem pruža pomoć. On je neko ko prvi dočeka dijete i preuzima ga od roditelja, odnese mu torbu u učionicu, pripremi knjige, sveske i školski pribor. Na ovaj način dijete je spremno za početak nastave.

Kada nastava otpočne, uloga Asistenta se nastavlja. Ukoliko dijete ne može da pročita tekst koji je napisan na tabli Asistent je tu da mu pročita, on će i ponoviti rečenicu koju dijete nije čulo ili mu je pojasniti ako je nije razumjelo. U zavisnosti od djetetovih mogućnosti Asistent će zapisivati gradivo ili crtati umjesto učenika. Asistent će učenika odvesti do toaleta ako je potrebno, donijeće mu užinu u toku odmora, pomoći da bude uključeno u nastavu fizičkog vaspitanja u skladu sa mogućnostima, i sl.

Asistenti koji rade sa djecom koja imaju poteškoće u učenju zbog jezičkih, kulturoloških i socijalnih različitosti imaju dvojaku ulogu. Naime osim pružanja pomoći djeci u vidu podrške u lakšem savladavanju gradiva i uspješnijeg praćenja nastavnih jedinica, asistenti pružaju podršku i porodicama razvijajući kod roditelja i bližih srodnika svijest o obaveznosti i važnosti obrazovanja.

Pomoć Asistenta u nastavi trebalo bi da doprinese jednostavnijem i efikasnijem odvijanju nastave, smanjenju stresa nastavnog osoblja i učenika, lakšem savladavanju gradiva i poboljšanju socijalnih vještina učenika sa posebnim obrazovnim potrebama.

5.2 POSTUPAK USMJERAVANJA U OBRAZOVNI PROGRAM

Postupak za usmjeravanje Član 18

Postupak za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama pokreće se Zahtjevom.

Zahtjev iz stava 1 ovog člana može da podnese: roditelj ili zdravstvena ustanova, vaspitno-obrazovna ustanova, Komisija za upis djece u školu, Komisija za odlaganje upisa djece u osnovnu školu, Centar za socijalni rad ili organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete uz obavještanje roditelja.

Zahtjev iz stava 2 ovog člana podnosi se organu lokalne uprave nadležnom za poslove prosvjete.

Komisija za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama

Član 19

Usmjeravanje djece sa posebnim potrebama vrši organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete, na predlog Komisije za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama (u daljem tekstu: Komisija).

Komisiju imenuje organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete, koju čine: pedijatar i ljekari odgovarajuće specijalnosti, psiholog, pedagog, defektolog odgovarajuće specijalnosti i socijalni radnik.

U radu Komisije učestvuju roditelj i učitelj, odnosno vaspitač djeteta koje se usmjerava.

Komisija kao osnov za usmjeravanje, sa naglaskom na proces u kome se stiču i usvajaju vještine i znanja potrebna za svakodnevni život, cijeni djetetov nivo razvoja, potencijal za učenje i usvajanje standarda znanja, lična svojstva, prepreke i otežavajuće faktore sredine.

Uslove za rad komisije obezbjeđuje organ iz stava 1 ovog člana

Predlog o usmjeravanju

Član 20

Komisija daje predlog o usmjeravanju na osnovu svoje procjene, razgovora sa roditeljima djeteta, kao i na osnovu pedagoške, edukacijsko-rehabilitacijske, psihološke i druge dokumentacije koju dobija od odgovarajućih ustanova.

Komisija je obavezna da, prije donošenja predloga o usmjeravanju, traži mišljenje vaspitno-obrazovne ustanove u koju će dijete sa posebnim obrazovnim potrebama biti usmjereno, kao i drugih nadležnih ustanova radi dobijanja neophodnih podataka o djetetu.

Predlogom o usmjeravanju određuje se program vaspitanja i obrazovanja u koji se dijete usmjerava, obim i način sprovođenja dodatne stručne pomoći, potreba za angažovanjem asistenta u nastavi, kadrovske, prostorne, materijalne i druge uslove koje škola ili resursni centar u koju će dijete biti uključeno mora obezbijediti.

Predlog Komisije sadrži i elemente na osnovu kojih se obezbjeđuju i druga prava djeteta koja se ostvaruju prema posebnim propisima, ako tim propisima nije drukčije određeno.

Rješenje o usmjeravanju

Član 21

Na osnovu predloga Komisije, organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete donosi Rješenje o usmjeravanju djece sa posebnim potrebama u odgovarajući obrazovni program.

Rješenje o usmjeravanju obavezno sadrži i rok, koji ne smije biti duži od godine dana, u kojem je vaspitno-obrazovna ustanova dužna da prati postignuće i napredovanje djeteta radi provjere ispravnosti usmjeravanja, načina rada, dodatnih pomoći i podrške, realizacije ciljeva individualnog razvojno-obrazovnog programa

Žalba na rješenje

Član 22

Protiv rješenja organa lokalne uprave može se podnijeti žalba Ministarstvu prosvjete i nauke (u daljem tekstu: Ministarstvo), u roku od 30 dana od dana prijema Rješenja.

Ministarstvo, po prethodno pribavljenom mišljenju Ministarstva zdravlja, imenuje drugostepenu komisiju, koju čine: pedijatar i ljekari odgovarajuće specijalnosti, defektolog, psiholog, pedagog, socijalni radnik i učitelj, odnosno vaspitač.

Ministarstvo obezbjeđuje uslove za rad drugostepene komisije

Ministarstvo, na osnovu mišljenja drugostepene komisije, donosi Rješenje.

Rješenje Ministarstva iz stava 4 ovog člana je konačno.

Mišljenje drugostepene komisije nije potrebno kada je u pitanju žalba zbog povrede postupka.

5.2.1 Kako se pokreće postupak?

Postupak za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama pokreće se podnošenjem Zahtjeva nadležnom organu lokalne uprave. Ovaj Zahtjev mogu podnijeti: roditelj, ustanova primarne zdravstvene zaštite (Dom zdravlja), Centar za socijalni rad, vaspitno-obrazovna ustanova (škola) ili organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete. Ukoliko podnosilac zahtjeva nije roditelj djeteta, organ koji je podnio Zahtjev dužan je da o tome obavijesti roditelja.

Predlog o usmjeravanju djeteta sa posebnim obrazovnim potrebama donosi Komisija za usmjeravanje obrazovana od strane nadležnog organa lokalne uprave za poslove prosvjete.

5.2.2 Komisija za usmjeravanje

Komisiju za usmjeravanje čine: pedijatar i ljekari odgovarajuće specijalnosti, psiholog, pedagog, defektolog odgovarajuće specijalnosti i socijalni radnik.

Roditelj i učitelj, odnosno vaspitač djeteta koje se usmjerava učestvuje u radu Komisije.

Komisija za usmjeravanje cijeni psiho-fizička svojstva djeteta, potencijal za učenje, prepreke i otežavajuće faktore sredine. Na osnovu procjene Komisije utvrđuje se predlog o usmjeravanju. Ovim predlogom se određuje obrazovni program djeteta, tj. obim i način sprovođenja dodatne stručne pomoći kao i potreba za angažovanjem **Asistenta u nastavi**⁵. Ukoliko program zahtijeva dodatne kadrovske, prostorne, materijalne i druge uslove, škola ili resursni centar, u koju će dijete biti uključeno, mora ih obezbijediti.

5.2.3 Rješenje o usmjeravanju

Na osnovu predloga Komisije, organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete donosi Rješenje o usmjeravanju djeteta sa posebnim obrazovnim potrebama u odgovarajući program.

Škole, odnosno resursni centri⁶ dužni su da, u roku od 30 dana po upisu djeteta, donesu individualni razvojno-obrazovni program za dijete sa posebnim

⁵ **Pravilnikom o normativima i standardima za finansiranje ustanova koje realizuju javno-važeće obrazovne programe** uvedena je mogućnost sistematizovanja radnog mjesta asistent u nastavi, u skladu sa Rješenjem o usmjeravanju u obrazovni program.

⁶ Resursni centar, pored pružanja postojećih vaspitno-obrazovnih usluga za djecu i mlade s umjerenim, težim, teškim i kombinovanim smetnjama, pruža i savjetodavnu i stručnu podršku ustanovama i tijelima specijalizovanim za određenu vrstu smetnji u razvoju. Na taj način centri se usmjeravaju da pokriju potrebe djece sa posebnim obrazovnim

obrazovnim potrebama, u saradnji sa roditeljem i o tome obavijesti Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje i Ispitni centar.

Rješenje o usmjeravanju važi najduže godinu dana, u kojem je obrazovno - vaspitna ustanova dužna da prati postignuće i napredovanje djeteta radi provjere ispravnosti usmjeravanja, načina rada, dodatnih pomoći i podrške, realizacije ciljeva individualnog razvojno-obrazovnog programa i dr.

Neophodno je da Komisija vrši kontinuirano praćenje djeteta a sve u skladu sa rezultatima koje dijete postiže, izabrani program može mijenjati, odnosno prilagođavati u skladu sa napretkom i razvojem djeteta.

Roditelj je aktivan učesnik u sagledavanju potreba djeteta i iznalaženju načina za njihovo ostvarivanje, prilikom donošenja odluka i rješenja uvažava se njegovo mišljenje.

Na rješenje Komisije , može se uložiti žalba u predviđenom roku.

potrebama i osoba sa invaliditetom koji pripadaju određenoj kategoriji, za cijelu teritoriju Crne Gore.

VI ISKUSTVA I PRIMJERI IZ PRAKSE

Reformom obrazovnog sistema Crna Gora je napravila iskorak ka ostvarivanju što kvalitetnijeg **inkluzivnog obrazovanja** prevazilazeći **integrativno obrazovanje** koje tretira dijete kao problem koji treba prilagoditi nivou funkcionisanja ostale djece.

Crna Gora gradi sistem inkluzivnog obrazovanja u kojem učitelj sa ostalim saradnicima i pomoćnicima u proces učenja uključuje svu djecu sa različitim individualnim potrebama, a okruženje je manje restriktivno i bolje prilagođeno potrebama sve djece.

Reforma obrazovnog sistema predviđa pružanje različitih oblika pomoći djeci sa smetnjama u razvoju i teškoćama u učenju. Jedna od mogućnosti je angažovanje i Asistenta u nastavi kao pomoći djetetu u cilju lakše integracije u redovan obrazovni sistem i društvene integracije kroz lični, kulturni i duhovni razvoj djeteta.

Od kada Asistent pomaže našoj drugarici, mnogo je bolje jer se više ne plašimo kako će da ustane ili kako će da ide u toalet. I na času fizičkog nije sama pa joj nije dosadno - to je isto važno! (Nikola IV1)

U Crnoj Gori je, u školskoj 2010/2011 godini, angažovano ukupno 99 asistenata u nastavi, i to:

u Podgorici 27 asistenata u osnovnim školama, 22 u predškolskim ustanovama; u Bijelom Polju 11 asistenata u osnovnim školama, 4 u predškolskim ustanovama; u Pljevljima 4 asistenta u osnovnim školama, 2 u predškolskim ustanovama; u Nikšiću 19 asistenata u osnovnim školama, 5 u predškolskim ustanovama; u Herceg Novom 5 asistenata u osnovnim školama, 5 u predškolskim ustanovama.

Moj radni dan počinje u 11 : 15h kada peuzimam dijete ispred škole od roditelja. Sa njim sam do 14.15, do kada traje nastava, pomažem mu prilikom izrade zadataka. Ako mu je dosadano, izađemo van jer nije uvijek zainteresovan za sve teme.

Kad sam se prihvatila ovoga posla, imala sam tremu jer nijesam znala kako će me dijete prihvatiti. No, sve je ispalo dobro. Uklopili smo se i divno saradujemo! (Jasna, asistent)

Kao jedan od najboljih primjera dobre prakse, u aktivnostima NVO sektora ističu se projekti „**Asistenti za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju koja se školuju u redovnim školama po inkluzivnom modelu**” koje sprovode »Nova šansa u Novom« iz Herceg Novog, „Zračak Nade“ iz Pljevalja, „Oaza“, Bijelo Polje kao i “Staze”, Podgorica. Ove aktivnosti su, za sada, podržane kroz “Programe javnog rada” Zavoda za zapošljavanje. Takođe, po istom principu se u JPU “Ljubica Popović” i JPU „Đina Vrbica“ iz Podgorice, obezbjeđuju asistenti, koji obavljaju tehničku pomoć u vaspitno-obrazovnom procesu.

Predstavnici institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore su, za potrebe ovog Vodiča, obišli obrazovne ustanove u Crnoj Gori i obavili razgovore sa upravama škola, nastavnim osobljem, angažovanim asistentima u nastavi i roditeljima djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Na osnovu obavljenih razgovora došli smo do saznanja da pomoć Asistenta u nastavi predstavlja značajan doprinos u radu sa djecom koja imaju smetnje u razvoju i teškoće u učenju.

Asistent u nastavi ne pomaže samo djetetu da savlada nova znanja i vještine već doprinosi lakšem radu u učionici i kod nastavnika i drugih učenika podstiče toleranciju, razumijevanje i prihvatanje različitosti što potiskuje predrasude i stereotipe i sprečava diskriminaciju.

Dolaskom asistenta u naše odeljenje, se sve promijenilo. Svima nam je lakše, meni kao učiteljici, učenicima i posebno našem Mariu. Disciplina je mnogo bolja, kada Mario izgubi interesovanje Asistent ga diskretno izvede ili uspije da ga motiviše za nastavnu jedinicu. Sve je lakše! (Učiteljica III2)

Kvalitet mog rada sa II4 je znatno bolji , od kada u učionici imamo Asistenta u nastavi, koji pomaže mojoj učenicu .

Nema više gubljenja vremena na pripremi za nastavnu jedinicu/aktivnost, dijete dobija informacije u skladu sa njenim potrebama, a ostatak razreda radi po svom. Zaista je svima lakše i čini mi se da se sada više druže između sebe jer ne osjećaju teret njene smetnje. (Razredni starješina)

Nastavno osoblje skoro jednoglasno smatra da je nedovoljna informisanost i nedostatak edukacije glavna prepreka u izvođenju kvalitetne nastave u radu sa odjeljenjem u kojem su i djeca sa posebnim obrazovnim potrebama. Strah od nepoznavanja prirode smetnje kao i izvođenje individualnog programa uporedo sa redovnim nastavnim programom otežava rad u učionici pa nastavnici pomoć asistenta u nastavi smatraju neophodnom i nužnom.

Ovakav stav nastavnika potkrepljuju i istraživanja na temu inkluzivnog obrazovanja, koja su rađena u Crnoj Gori.

Najnovija istraživanja koja su u Crnoj Gori rađena, ukazuju da su stavovi nastavnog osoblja po pitanju inkluzivnog obrazovanja sljedeći: najveći procenat prosvjetnih radnika je neodlučan (48%), najmanje je onih koji imaju negativan stav (22%), dok pozitivan stav ima 30 % ispitanih prosvjetnih radnika. Rezultati istraživanja pokazuju da učitelji/ce imaju pozitivan stav prema inkluzivnom obrazovanju : najmanje je onih koji imaju negativan stav (oko 16%), pozitivan stav o inkluziji ima oko 30%, a ostali su neodlučni. Slična situacija je i kod nastavnika/ca , neodlučnih je oko 54% , sa negativnim stavom oko 11%, a pozitivnim oko 35%.

Međutim, situacija se mijenja kada su u pitanju defektolozi, najveći je procenat onih koji imaju negativan stav prema inkluzivnom obrazovanju oko 48% , a najmanje onih sa pozitivnim stavom oko 15% , neodlučnih je oko 37%.

Upravo ovakvi stavovi nastavnog kadra usloveli su veće angažovanje asistenata u nastavi tako da njihovi poslovi znatno prevazilaze angažovanje u vidu tehničke pomoći koja je predviđena zakonom. Asistenti u nastavi, osim tehničke pomoći, prižaju pedagoško-socijalnu pomoć u vidu pomoći u savladavanju gradiva, pomoći u izradi domaćih zadataka, ponavljanju nastavnih jedinica, pomoć u socijalizaciji djeteta sa posebnim obrazovnim potrebama, njegovoj integraciji i unapređenju razvijanja njegove ličnosti.

Kada su u pitanju djeca sa jezičkim, socijalnim i kulturološkim različitostima, uloga Asistenta je još složenija. Naime, Asistent, osim što radi na mijenjanju navika djeteta i posredovanju u vidu prevazilaženja jezičkih barijera, pomaže djetetu u savladavanju crnogorskog jezika i radi sa porodicom u cilju postizanja što boljih rezultata u procesu potpune integracije djeteta.

**Graja, vika, jurnjava, pjesma...svi smo mali a tako veliki i svasta znamo!
„Ostanite jos malo da vam i ovo pokažemo!!“**

To je vesela atmosfera podgoričkog vrtića!

Među djecom sjedjela je „jedna teta“ , vedra, raspjevana, širokog osmijeha! Oko nje pet mališana romske populacije ...neki skroz mali a neki malo veći. Ona je njihov asistent!

S obzirom na to da su druge nacionalnosti i porijekla, da imaju jezičku a i kulturološku različitost, asistent je bio neophodan kako bi se lakše integrisali, sporazumjeli i naučili crnogorski jezik.

Naime, petoro romske djece pohađa predškolsko obrazovanje u PJ „Vrela ribnička“ i njihov boravak u ovoj ustanovi je besplatan. Angažovanje asistenta je bilo neophodno s obzirom da djeca nijesu sa crnogorskog govornog područja i komunikacija sa njima je veoma otežana. Asistent je tu zbog jezičke barijere ali ne kao kruti prevodilac već djeci pomaže u savladavanju crnogorskog jezika.

Prema iskustvima asistenta, ali i redovnih vaspitača, sa djecom predškolskog uzrasta to ide veoma lako i brzo, ona se lako uključuju u različite aktivnosti, prisvajaju nove riječi brzo i uče se navikama koje nijesu stekli u svojim domovima. Veliko zadovoljstvo osjećaju kada učestvuju u zajedničkim aktivnostima, ponosni su na svoje crteže i na svaku novu pjesmu koju nauče!

Svaka različitost veoma brzo isčezne!

U proteklih pet godina u Crnoj Gori, zahvaljujući aktivnim angažovanjem NVO "Enfants" , uspostavljena je usluga **"Romski Asistent u zajednici"** .

Velikom broju djece romske populacije je potrebna pomoć u cilju lakše i bolje integracije u redovan obrazovni sistem. Jezička barijera, kao i kulturološka različitost, često su razlozi zbog kojih se djeca romske populacije teže snalaze u redovnom obrazovnom sistemu .

Angažovani asistenti u svom radu nemaju samo ulogu prevodioca već doprinose mijenjanju navika djeteta, olakšavaju integraciju djeteta i u saradnji sa nastavno-vaspitnim kadrom kao i drugom djecom postižu veoma dobre rezultate u kratkom periodu. Svi angažovani asistenti su imali dodatne edukacije savladavanja neophodnih socijalno-pedagoških vještina u cilju kvalitetnijeg rada sa djecom.

Asistent u svom radu ima višestruku ulogu, na jednoj strani je rad u samoj zajednici a nakon toga angažovanje u obrazovnoj ustanovi (osnovnoj školi i predškolskoj ustanovi).

Ja sam bio na predstavi za osmi mart. Pjevao sam u horu! Sad znam četiri pjesme!! Ramiz (5 godina)

Aktivnosti u romskoj zajednici podrazumijevaju dnevni obilazak porodica u cilju razvijanja svijesti o obaveznosti i korisnosti redovnog školovanja. Asistent je zadužen za evidentiranje podataka o djeci koja su uključena u redovan obrazovni sistem , njihovom prisustvu na nastavi tj. razlozima njihovog odsustva.

Potrebu za angažovanjem romskih asistenata u nastavi potvrđuju i rezultati istraživanja koje je sprovedeno među roditeljima romske populacije koji su procjenjivali svoje i dječije kompetencije koje se odnose na upotrebu jezika na kome se odvija nastava. Više od 80% roditelja smatra da oni sami dobro vladaju ovim jezikom (prilikom realizacije grupnih intervjuja istraživački tim je naišao na značajne jezičke barijere – svega dvoje od osmoro prisutnih govorilo je jezikom lokalne sredine), a 87,5% roditelja iznosi mišljenje da njihova djeca govore jezik lokalne sredine. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da je nezanemarljiv procenat onih koji ističu da oni sami ne vladaju dobro jezikom koji je službeni, dakle, nastavni jezik. Takvih je među roditeljima 17,2%, a među djecom 10,9% (nedostaje 1,6% odgovora). Riječ je o skoro petini anketiranih roditelja Roma i devetini uzorka djece na čije se školovanje istraživanje odnosi. Ova djeca, jasno je, ne mogu pratiti nastavu ako u školi nema romskog Asistenta.

Preko 90% roditelja kaže da škole u kojima su njihova djeca nemaju romske asistentne. Neki roditelji (7,8%) nijesu uopšte informisani po tom pitanju, a 1,6% roditelja kaže da u školi radi više od tri asistenta.⁷

S obzirom na činjenicu da pomoć asistenta u nastavi uveliko prevazilazi predviđene tehničke asistencije, potrebu za dodatnom edukacijom asistenata prepoznao je nevladin sektor.

Tako su u organizaciji NVO "Staze" organizovane edukacije asistenata za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju. Edukacije su pomogle asistentima da ovladaju mnogim vještinama rada sa djecom i dobiju uputstva kako da prevaziđu neke probleme koji se mogu pojaviti u njihovom radu. Pored vještina i

⁷ Regionalni istraživački projekat „Unapređenje inkluzivnosti i kvaliteta obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“, str 48; Forum MNE, CEPS; Podgorica 2010; <http://www.see-educoop.net/aeiq/parents/montenegro%20final.pdf>

dodatnih kompetencija asistenti su ovladali izradom i praćenjem individualnih razvojnih planova kao veoma važnim instrumentom obrazovanja djece sa smetnjama po inkluzivnom modelu.

Kad postanete majka cijeli svijet je vaš. Međutim, kada vam saopšte da vaše dijete ima smetnju u razvoju i da je drugačije, taj svijet se na trenutak sruši. Meni se to desilo. Na početku je bilo bolno, nijesam željela to da prihvatim. Ljekari, defektolozi, psiholozi postali su moji neprijatelji a ja sam se zatvorila u svom domu, tada jedinom sigurnom mjestu za mene.

Anjin tata je bio drugačiji, valjda to muškarci prihvataju realnije i lakše. Ali sada mi se čini da je njemu možda bilo i teže jer se borio i sa mnom.

Prava borba je počela upisom Anje u vrtić. Rasporedili su je u posebnu grupu, sa djecom sličnoj njoj. Tada sam se probudila iz sna neprihvatanja i krenula da se borim za Anjino sjutra. Adresa i spas bila je kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Uspjeli smo , nakon procjene Komisije, Anja je uključena u redovan vaspitno-obrazovni sistem . Pojam inkluzije je ušao u naš dom, našu porodicu i našu svakodnevnicu , bila sam nekako ponosna sto je moje dijete dio svega toga.

Danas , Anja je učenik drugog razreda osnovne škole . Desila se još jedna novena, Anja ima Asistenta!

Od kada je asistent sa Anjom , svima nam je mnogo lakše, divna žena je dočeka ispred škole, radi sa njom tokom nastave i preda nam je po završetku časova. Sada mnogo manje brinem, imam i vrijeme za sebe. Više ne moram da se vrtim oko škole, da čekam odmor i da virim kroz prozor tokom nastave (što sam prošle godine radila) . Lakše je i učiteljici i Anji i svoj drugoj djeci, funkcionišemo kao pravi tim...

VII KORISNI SAVJETI

OBRAZOVNIM USTANOVAMA

- ❖ Dijete sa posebnim obrazovnim potrebama mora imati Rješenje o usmjeravanju
- ❖ Ukoliko dijete nema Rješenje o usmjeravanju, obrazovna ustanova je dužna da ga uputi na procjenu Komisije za usmjeravanje
- ❖ Rješenjem o usmjeravanju utvrđuje se individualni razvojno-obrazovni program u skladu sa potrebama i mogućnostima djeteta
- ❖ Rješenje o usmjeravanju se donosi na određeni vremenski period
- ❖ Rješenje o usmjeravanju važi najduže godinu dana nakon čega Komisija mora donijeti novo Rješenje
- ❖ Stručnu pomoć u sprovođenju individualnih programa rada obrazovnim ustanovama pruža Resurni centar
- ❖ Broj učenika u odjeljenjima u koja su uključena djeca sa posebnim obrazovnim potrebama ne može biti veći od 25
- ❖ Obrazovne ustanove imaju mogućnost sistematizacije mjesta asistent u nastavi

RODITELJIMA

- ❖ Ako vaše dijete ima smetnje u razvoju i poteškoće u učenju, važno je da znate da ono ima jednaka prava na obrazovanje kao i sva ostala djeca
- ❖ Da bi Vaše dijete ostvarilo pravo na obrazovanje u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima potrebno je da se izvrši usmjeravanje djeteta u poseban obrazovni program
- ❖ Postupak za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama pokreće se podnošenjem zahtjeva nadležnom organu lokalne uprave za poslove prosvjete
- ❖ U radu Komisije za usmjeravanju, prilikom utvrđivanja individualnog programa za dijete, učestvuju i roditelji

- ❖ Učešće roditelja u radu Komisije je veoma važno za pravilno utvrđivanje individualnog programa obrazovanja u skladu sa stvarnim potrebama djeteta
- ❖ Individualni program usmjeravanju podrazumjeva različite vidove stručne pomoći, dodatne i dopunske časove i pomoć asistenta u nastavi
- ❖ Rješenje o usmjeravanju donosi Komisija za usmjeravanje
- ❖ Na rješenje Komisije o usmjeravanju djeteta možete uložiti žalbu Ministarstvu prosvjete i sporta u roku od 15 dana od dana prijema Rješenja

POMOĆ

Ukoliko smatrate da u postupku za usmjeravanje nije poštovan zakon ili je došlo odugovlačenja postupka i drugih nepravilnosti, možete se obratiti
Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Bulevar SV: Petra Cetinjskog 1A/2, Podgorica;
ombudsmandjeca@t-com.me

IZDAVAČ: Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

U izradi vodiča su učestvovali:

**PREDSTAVNICI INSTITUCIJE ZAŠTITNIKA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA
CRNE GORE**

Šučko Baković – Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Nevenka Stanković – zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore
za prava djeteta

Duška Šljivančanin – saradnica

Saša Čubranović – saradnik

STRUČNI SARADNICI

Slavica Kruščić Vasović – novinarka RTCG

Anka Đurišić – NVO „Staze“

Posebno se zahvaljujemo asistentima u nastavi, upravama osnovnih škola i predškolskih ustanova Crne Gore kao i roditeljima djece sa posebnim obrazovnim potrebama što su dali svoj doprinos izradi ovog vodiča.

Vodič je izrađen i objavljen uz stručnu i finansijsku podršku Save the children Norway.

TIRAŽ
1200 primjeraka